

Філософія як ремонт. Що Захід цінує і забуває у своєму каноні живої філософії 2025 року

Михайло Мінаков ¹

Анотація: Спеціальний випуск *Philosophie Magazine* з рейтингом «десяти найважливіших нині живих філософів» (2025) — не просто медійний жест, а дзеркало західної саморефлексії. Під однаково респектабельною рамкою сусідують імена Гаятрі Співак, Петера Слотердайка, Томаса Нагеля, Елен Сіксу, Юргена Габермаса, Ту Вейміна, Пітера Сінгера, Славоя Жижека, Донни Харавей та Александра Ключе: з них вибудовується західний портрет цивілізації, що віддає перевагу «ремонту» перед революцією. Різноманітність підходів сходиться в терапевтичній філософії — дисципліні з лікування моральної й політичної втоми модерну. Автор цієї статті читає рейтинг як соціограму західного мислення в пізньоліберальній ситуації та стверджує, що за ним стоїть «імунологічна» логіка: філософія як моральний самозахист, зосереджена на включенні, стійкості й етичному обслуговуванні, при цьому акуратно обходячи структурну критику влади, капіталу й техніки. У фіналі пропонується концепція «репаративного Просвітництва 2.0» — філософії, здатної зберігати совість і повертати силу уяви.

Ключові слова: живая філософія, рейтинг, починка, імунитет, модерність

Вступ: Канон як дзеркало

У 2025 році *Philosophie Magazine*² — провідний французький журнал ідей, де філософія регулярно з'являється на вітрині — випустив спецчисло «Десять найважливіших нині живих філософів». Номер миттєво розійшовся європейськими книгарнями та стрічками соцмереж, викликавши звичну суміш захоплення й втомленого позіху. Це був сквородинівський акт самовпізнання: дзеркало, піднесене до обличчя західної думки в момент невпевненості, коли їй

---

¹ Михайло Анатолійович Мінаков — д. філос. н., гостьовий професор Європейського університету Віадрина (Франкфурт на Одері) та професор Вільного університету (Рига). Наукові інтереси: онтологія, політична філософія, історія західної філософії. Довгий час працював і викладав у Києво-Могилянській академії. Інформація про книги та статті М. А. Мінакова знаходиться на авторському сайті: <https://www.minakovphilosophy.com/>.

² *Philosophie Magazine*. (2025, Autumn). *Die Jahrhundert-Philosophen [Sonderausgabe Nr. 34]*. Paris: Nomen Verlag.

потрібно зрозуміти, що ще можна вважати філософськи значущим в епоху війни, екологічної паніки й алгоритмічної політики. Обрана філософська десятка — Співак, Слотердаjk, Нагель, Сіксу, Габермас, Ту Веймін, Сінгер, Жижек, Харавей і Клюге — змальовує цікавий профіль сучасного розсудку: поважний, плюралістичний, морально заряджений і, відверто кажучи, всуціль реформаторський.

Редакційна преамбула підкреслює інклюзивність свого рейтингу: три жінки, кілька неєвропеїдних голосів, поєднання аналітичної, континентальної та (далеко)східної традицій. Жест важливий, і все ж суттєвіше не те, хто включений, а які ідеї стають видимими завдяки включенню. Будь-який канон — книжок, мислителів чи принципів — є негласною соціологією власної культури: він показує, що цивілізація вважає придатним до порятунку серед власних руїн.¹ З'єднуючи постколоніальну критику з комунікативним розумом, екофемінізм — із ко-іммунітетом, утилітарну етику — з конфуціанським самовихованням, редактори запропонували не стільки суд про велич сучасної філософії, скільки діагноз потреб західної інтелектуальної традиції на цей момент. І, звісно, зробили це з бездоганною європейською делікатністю — тією самою, що дозволяє говорити про болючі речі, не підвищуючи голосу.

Рейтинги філософів рідко говорять власне про філософію. Частіше це інструменти самолегітимації публічної сфери, котра не до кінця розуміє, «для чого» філософія сьогодні взагалі придатна. Наприкінці ХХ століття канонізація означала авторитет: ієрархію, підкріплену метафізикою або революційною критикою. У ХХІ-му вона стала культурною терапією, майстерністю ремонту. Перед обличчям дезінформації, політичної втоми й моральної фрагментації західні інтелектуали шукають доказ, що мислення все ще має вагу і щось може виправити. Канон, колись симптом інтелектуальної гордині й капіталістичного споживання інтелектуального продукту, сьогодні грає роль ритуалу ремонту — спроби стабілізувати смисл після десятиліть криз.² Ніщо так не заспокоює освіченого обивателя, як гарно зверстана десятка імен — адже це дає відчуття, що хаос можна впорядкувати хоча б у межах журнальних сторінок.

З цієї причини випуск читається не як перелік «великих умів», а як колективний механізм подолання проблем. Оптимістичний, але насторожений тон видає незручність цивілізації, що усвідомлює одночасно моральне виснаження й перевиробництво ідей. Обрані мислителі не проєктують нових світів — вони перев'язують рани старого. В «імунологічних сферах» Слотердаjка, у «говіркій підлеглий» Співак, у «Хтулуцені» Харавей і навіть у пізньому (а може й запізнілому) заклик Габермаса до оновленого публічного

---

¹ Про це див.: Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus* (P. Collier, Trans.). Stanford University Press.

² Див.: Brown, W. (2019). *In the ruins of neoliberalism: The rise of antidemocratic politics in the West*. Columbia University Press; Habermas, J. (2022). *A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics*. Polity Press.

розуму звучить одна тема: як зберегти значущість без насильства, істину — без трансценденції, спільність — без примусу.

Контекст 2025 року надає цьому списку терміновості. Європа живе в накладенні надзвичайних режимів: російська війна проти України, прискорення кліматичних змін, криза демократичної легітимності, тривога навколо штучного інтелекту. Повоєнна довіра до ліберального універсалізму розколота, але альтернативна картина світу так і не склалася. У цих умовах функція філософії зсувається: вона вже не претендує вести історію — вона складає інструкції з техобслуговування пошкодженої сучасності.¹ Йдеться не про порятунок, а про вміння триматися на плаву, латаючи діри. Чи надовго — інше питання. Мудрий не питає про вічність, коли латає човен посеред шторму.

Для автора, що здобув філософську освіту в пострадянському й євроромантичному Києві, ці зміни відчутні особливо. На східноєвропейських окраїнах філософія як ремонт звучить життєствердно: культури «кривавих земель» постійно латають себе між імперіями, націоналізмами й війнами. У західному ядрі та сама інтонація народжується з кризи самовідтворення: втоми від неолібералізму, самотності цифрового побуту, дедалі відвертішого цинізму пізньокапіталістичних демократій. Контексти різні, висновок схожий: філософія знову має говорити про виживання — не про героїчну революцію, а про колективну стійкість, здобуту мисленням.

Звідси й метод: читати рейтинг не як хроніку ідей, а як археологію релевантності. Кожен із десяти втілює відповідь на крихіткість сьогодення. Процедурна раціональність Габермаса прагне до деліберативної легітимності; Співак і Харавей учать дуже специфічному включенню; Слотердаєк — а разом із ним і опосередковано згадуваний Еспозіто — концептуалізують захист; Сінгер постачає моральне числення; Жижек підтримує заперечення; Ту Веймін повертає духовне самовиховання; Ключе рятує уяву; а Нагель охороняє саму ідею свідомості. Разом це виглядає як «імунологічне сузір'я», набір концептуальних антитіл, що захищають Захід від відчутного ним занепаду. Іронія тут у тому, що навіть антитіла тут — витончено відредаговані. І так, ця десятка — точно пов'язана з ковідною травмою редакторів журналу. Пандемія не лише змінила наші тіла, а й переписала наші метафори.

У цьому есеї я працюю інтерпретативно й діагностично. Слідуючи за соціологією інтелектуальних полів,² я розглядаю рейтинг як артефакт інституційного розуму: його виробляють редактори, поширює культурний капітал, валідують академічні й медійні середовища. Але ця стаття написана філософом, залученим до роботи з цими ідеями і тим, хто відчуває їхні

---

¹ Про це див.: Esposito, R. (2011). *Immunitas: The protection and negation of life* (Z. Hanafi, Trans.). Polity Press.

² Див.: Bourdieu, 1988, цит.; Collins, R. (2020). *The sociology of philosophies: A global theory of intellectual change*. Belknap Press.

внутрішні суперечності. І ці протиріччя нагадують про уроки німецької критичної традиції: канонізація часто маскує ідеологію — і чим витонченіша маска, тим глибша ідеологія.

Моя гіпотеза така: канон 2025 року виражає існуючий режим західної філософії — своєрідну «філософію ремонту». Філософія ремонту цінує плюралізм, емпатію й процедурну етику; насторожено ставиться до метафізики й революції; прагне не до трансценденції, а до імунітету від хвороб мислення й практики. Такий вибір відповідає реальним запитам західних суспільств — стабільності в розколотих спільнотах, включенню після століть виключення, сенсу життя в технократичних середовищах. Але він оголює й порожнечі: відсутність уваги до політекономії, відмову від аналізу відносин панування й покори, забуття метафізичної зухвалості, а також незнання думки Глобального Півдня й пострадянського Сходу. Журнальна десятка виглядає різноманітною, поки не запитаєш, чого в ній немає — і тоді відсутність стає голоснішою за присутність.

Звідси подвійне завдання цієї статті. По-перше, декодувати, що цей набір імен говорить про нинішній інтелектуальний обмін речовин на Заході — про його переважні ідеї й приховані залежності. По-друге, виявити зони невидимості — ті ділянки думки й життя, які моральна імунологія західної думки не бажає помічати, аби не порушити крихку рівновагу. Так вимальовується контур західного Логосу в кризі: обережний, інклюзивний, красномовний — і дедалі адміністративніший у своєму уявленні про те, чим має бути філософія. Можливо, надто адміністративний, щоб знову ризикнути зухвалою уявою. Адже чиновник від філософії, як і будь-який чиновник, найбільше цінує спокій і передбачуваність.

Десять філософів як карта західної думки

Якщо філософія сьогодні справді перетворилася на ремесло ремонту, то рейтинг *Philosophie Magazine* 2025 року — це її креслярська зала. Кожен із десяти обраних мислителів — окремий інструмент у нинішньому наборі західного самовідновлення: сукупність ідей, покликаних зберегти легітимність, повернути емпатію й підтримувати сенс при хронічній втомі від себе й світу. Разом вони замінюють утопії визволення скромними програмами стійкості, комунікації, включення й виживання. Революція відкладається до кращих часів — які, як підозрюють самі філософи, можуть і не настати.

Габермас і граматика легітимності

Немає іншого живого філософа, котрий втілював би західну спрагу розумного примирення точніше, ніж Юрген Габермас. Уже шість десятиліть він є теоретиком другого шансу для модерного розуму — віри в те, що суспільство можна лагодити якщо не добрим, то хоча б чесним словом, не вдаючись до

кайданів та кийків. Його концепція комунікативної дії¹ перетворило кантівську автономію на колективне підприємство — раціональність, розподілену через діалог, а не замкнену в метафізичних системах.

У досє журналу Габермас постає як інженер-гідротехнік демократії: у *A New Structural Transformation of the Public Sphere* (2022) він проектує, як витримати тиск алгоритмів і популізму, не зруйнувши мосту публічного розуму. Для Заходу це більше, ніж філософія, — це інструкція з морального обслуговування інфраструктури. Як слушно зауважила Ненсі Фрейзер,² Габермас зберігає надію, що розсудок ще здатний склеїти фрагментоване суспільство. Але зі східноєвропейського краю ця віра виглядає зворушливо наївною: спільні факти зникають, інститути хитаються, довіра перейшла в категорію утопій. Тому Габермас сьогодні — пам'ятник горизонту, від якого Захід не може відмовитися, хоча він уже схований у густішому тумані пост-транзитної ери. Іноді найбільша мудрість — це знати, коли твоя віра стає шляхетною ілюзією.

Слотердаjk і архітектура ко-імунітету

Якщо Габермас будує мости, то Петер Слотердаjk зводить бані. Його трилогія *Sphären* (1998–2004) і книга *You Must Change Your Life* (2013) — проект «імунології спільності». Модерн для нього — гігантський експеримент з ізоляції від випадковості за допомогою культурних, політичних і технологічних мембран. Центральний образ — *ко-імунітет*: залежність наших захистів один від одного.

Журнал представляє Слотердаjка як архітектора епохи Антропоцену — мислителя, що вчив жити у своїх бульбашках, не лопаючи сусідні. Його знаменита «піна» заміняє гегелівське ціле множиною дрібних дотичних світів. Метафора ідеально підходить цивілізації, втомленій від універсалізму, але не готовій від нього відмовитися. У Берліні, де ідеї Слотердаjка давно перейшли з філософії в урбаністику й дизайн, його місце в каноні здається закономірним: він дав метафізику для управління глобальними ризиками. Небезпека лише в тому, що ця поетична геометрія легко втішає — перетворюючи соціальну нерівність на красиву архітектурну деталь. Адже найкращий спосіб приховати несправедливість — це описати її красивою мовою.

Співак, Харавей і Сіксу: граматики відмінності

Щоб урівноважити архітектуру чоловічого розуму, рейтинг виставляє три жіночі імені — Гаятрі Співак, Донну Харавей та Елен Сіксу. Разом вони утворюють триптих інтелектуального непокори, в якому деконструкція стає формою турботи.

---

¹ Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action* (Vols. 1–2). Beacon Press.

² Fraser, N. (2022). *Cannibal capitalism: How our system is devouring democracy, care, and the planet — and what we can do about it*. Verso.

Співак з есе *Can the Subaltern Speak?* (1988) викрила, як навіть радикальні західні теорії відтворюють німоту колонізованих. Пізніше вона перетворила цей діагноз на педагогіку етичного слухання — наполегливий урок епістемологічної скромності.¹ Для Заходу думка Співак — водночас докір і відпущення гріхів: вона дозволяє переживати свою провину з методологічною граціозністю. Приємніше каятися з теоретичним апаратом, ніж відверто визнавати помилки.

Харавей продовжує цей імпульс, розширюючи коло співчуття до нелюдського. Її *Cyborg Manifesto* (1985) і *Staying with the Trouble* (2016) стирають межі між організмом і машиною, людиною й планетою. Її неологізм *Chthulucene* став своєрідною світською теологією турботи — світом, де зв'язок між усіма живими суб'єктами заміняє спасіння.²

Сіксу — старша з тріо — додає до критики музикальність. У *Le Rire de la Méduse* (1976) вона закликала до *écriture féminine*, письма-тіла як опору фалоцентричній мові. Повернення Сіксу в канон — визнання того, що включення потребує не лише нових голосів, а й старих мелодій.

Разом ці три постаті втілюють те, що Фрікер назвала епістемологічною справедливістю: перерозподіл довіри.³ Але, як шепоче мені мій внутрішній скептик, бунт, що потрапив до програми курсу, ризикує перетворитися на моральний етикет. Коли різноманітність стає головним експортним товаром, вона втішає інституції замість того, аби змушувати їх змінюватися або їх міняти. І тоді революція стає частиною меню, а не викликом системі.

Сінгер і етика обчислюваного

На іншому полюсі — Пітер Сінгер, апостол раціонального співчуття. Його *Animal Liberation* (1975) і *Practical Ethics* (2011) перетворюють емпатію на алгоритм: добро вимірюється сумою уникнутого болю. Захід обожає Сінгера саме за холод його логіки — вона дозволяє бути чесотним, не втрачаючи хронометра.

У каноні 2025 року Сінгер — інженер моралі ліберального світу. Його утилітаризм лежить в основі гуманітарних технологій, від етики штучного інтелекту до благодійних фондів. Як іронічно зауважила Нуссбаум,⁴ ця процедурна чеснота робить його етику зручною для управління. Але чим суворіший розрахунок, тим тихіша пристрасть: у бездоганно раціональному

---

¹ Spivak, G. C. (2012). *An aesthetic education in the era of globalization*. Harvard University Press.

² Chthulucene — термін Донни Харавей, яким вона позначає епоху взаємопов'язаності всіх форм життя, що приходить на зміну антропоцентричному Антропоцену. Це час співіснування й співтворення людей, тварин, технологій і природних процесів у єдиній земній мережі. Див.: Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

³ Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.

⁴ Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Harvard University Press.

світі зникає місце для розуміння бурхливого політичного конфлікту й валу моральних несподіванок. Коли совість рахує в таблиці Excel, душа втрачає право на капризи.

Нагель і захист свідомості

Томас Нагель — голос філософії, що все ще пам'ятає про таємницю. Його знамените есе «Якою є бути кажаном?» перетворило суб'єктивний досвід на останній притулок людяності. У *Mind and Cosmos* (2012) він зухвало сказав, що неodarвінізм «майже напевно хибний». Для світу, що тривожиться через ШІ й нейронауки, ця ересь пролунала як молитва.

У каноні Нагель грає роль світського містагога: він нагадує, що свідомість — не збій еволюції, а фундамент реальності. Його ввічливе «ні» редуccionізму стало останнім аргументом на користь душі без Бога. В епоху, коли все прагнуть звести до нейронів і алгоритмів, Нагель залишається філософським партизаном суб'єктивності.

Ту Веймин і конфуціанське самовиховання

Присутність Ту Веймина — найтонкіший штрих рейтингу. Він представляє відродження конфуціанського гуманізму для плюралістичного світу. У книзі *Centrality and Commonality* (2010) він описує самовиховання (*xiushen*) як довічну моральну практику — етику без теїзму.

Для західного читача філософія Ту — універсалізм без догми, духовність без релігії, колективізм без колективізму. Інакше кажучи, дзеркало західних бажань, повернуте на Схід. Як слушно зауважив Деніел Белл, Захід бачить у Конфуції не інакшість, а зручну версію Канта.¹ Орієнталізм, який втішає, — найкращий вид орієнталізму.

І так, справді, пара Ту Веймина й Гаятрі Співак — це данина глобальній політкоректності, що балансує китайський та індійський голоси з прийнятністю для західної інтелектуальної традиції. Інклюзивність має свою географію — і свої межі.

Жижек і повернення Абсолюту

Славой Жижек — постать і комічна, і трагічна водночас. Словенський теоретик, що змішав Гегеля з Лаканом і стендапом, залишається останнім революціонером, допущеним на сцену університетської Європи. Його «паралакс-погляд» стверджує: істина народжується тільки з суперечності.²

Для західної публіки Жижек — живе нагадування, що революція колись була філософською можливістю. Його діалектична клоунада зберігає заперечення як форму ностальгії. Так Захід гарантує собі безпечну дозу

---

¹ Bell, D. A. (2008). *China's new Confucianism: Politics and everyday life in a changing society*. Princeton University Press.

² Žižek, S. (2009). *The parallax view*. MIT Press.

марксизму, не ризикуючи забруднити руки в придушенні нової революції. Жижек — це марксизм як розвага, діалектика як шоу. І публіка аплодує, не відчуваючи загрози.

Клюге і уява можливого

Александр Клюге — міст між філософією й мистецтвом. Його поняття *Theoros* — спостерігача, що фіксує відмінності, — перетворює оповідь на метод пізнання.¹ Для Клюге теорія — це уважність, уява, дисциплінована здатність бачити в майбутньому умовність, а не вирок.

Його присутність у рейтингу знаменує естетизацію мислення: філософія перестає будувати системи й починає розповідати історії, що допомагають з цими системами жити. Сучасність, сказав би Козеллек, — це минуле, повернуте обличчям до майбутнього; Клюге ж повертає майбутньому погляд сучасності, здатної мріяти без оглядки на минуле. В епоху, де наративи конкурують за увагу, філософ-оповідач виживає краще за філософа-систематика.

Візерунок ризоми

Якщо уважно подивитися на візерунок, що склався з цієї десятки, то її строкатість розчиняється в загальній емоційній структурі. Континентальна й аналітична школи, колись закляті вороги, тепер співають в унісон гімн виживанню Заходу. Розум має бути деліберативним, простір — захищеним, відмінність — визнаною, співчуття — підрахованим, свідомість — уціліла, самість — вихованою, заперечення — контрольованим, уява — умовно структурованою.

Так виглядає філософський імунітет Заходу 2025 року — плюралістичний, гуманістичний, і, в глибині, гранично консервативний: він прагне не перетворити, а вберегти й поладити себе. Здається, редакція журналу вважає, що філософія говорить мовою обслуговування, а не творення: те, що колись було революцією духу, стало прислугою совісті. Мудрість перетворилася на сервіс — і це, можливо, найчесніша метафора нашого часу.

Що потрібно Заходу: цінності, що лежать в основі канону

Якщо пригасити блиск гучних імен, з-під рейтингу *Philosophie Magazine* проступає емоційна карта західного мислення 2020-х. За методологічними відмінностями — між феміністською поетикою, конфуціанською помірністю й аналітичною суворістю — чується спільний тон: етика ремонту. Ретельно підібрані філософські ідеї, виражені у формі рейтингу, не кличуть у майбутнє; вони лагодять примус сьогодення. Кожен із них пропонує спосіб існувати серед уламків — не втрачаючи гідності й не будуючи утопій.

---

¹ Kluge, A. (2017). *Das Buch der Kommentare*. Suhrkamp.

Канон, таким чином, говорить не стільки про те, кого Захід цінує, скільки про те, у що він хоче вірити. Віра ця проста: що тяглість — ще можлива, що розум і совість здатні утримати цивілізацію на межі вигорання. Це віра не юнака, а зрілої людини, що пережила забагато розчарувань, аби знову дозволити собі наївність.

Філософія як лагодження, а не революція

Перше, що впадає в очі, — безумовний пацифізм мислення (— і це на тлі дедалі більшого мілітаризму політики). Обрані філософи уникають розриву й трансгресії, віддаючи перевагу лікуванню перед реформою. Їхні категорії — діалог, покращення, витривалість. Жодних операцій, лише терапія. Хірургія — для варварів, філософи воліють гомеопатію.

Габермас все ще вірить у діалог як інструмент порятунку інституцій; Слотердаjk будує куполи замість барикад; Харавей пропонує «залишатися в неприємностях», не покидаючи їх;¹ Ту Веймін називає етичний прогрес вправою на все життя.² Навіть Жижек — колись утілення бунтарського заперечення — сьогодні радше ритуальний черговий по діалектиці, ніж заклик до бунту.

Така одностайність підтверджує те, що Венді Браун назвала терапевтичним поворотом західного розуму: філософія стає психоаналізом цивілізації, що боїться нових травм.³ Після десятиліть розчарувань — від 1968-го до Brexit'у — Захід чекає від мислення не одкровення, а втіхи.

Для киянина-емігранта це виглядає дещо інакше. На Сході Європи філософія досі вчиться на досвіді війни, а не семінару; тут слово «виживання» не метафора. Тому західна установка на «ремонт» здається гуманною й милою, але беззубою й декадентською. Як емігрант, що здавна занурений в німецький університет, я також розумію, що критична теорія народилася як заперечення, а не «курс з позитивної психології».⁴ А як колишній вашингтонець я додав би: масовий читач нині віддає перевагу «усвідомленості» й «прокинутості» критиці й зусиллю мислити, а філософія змушена підлаштовуватися під ринок уваги. У результаті всі три мої особисті геокультурні перспективи показують, що філософія ремонту перетворюється на певне «культурне спа»: тут розум відпочиває, совість омолоджується і можна проколоти ботоксом зморшки праксису. Мислення як косметична процедура — чом би й ні?

---

¹ Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

² Tu, W. (2010). *Centrality and commonality: An essay on Confucian religiousness* (2nd ed.). State University of New York Press.

³ Brown, 2019, цит.

⁴ Adorno, T. W. (1966). *Negative dialectics*. Suhrkamp.

Інституційний розум і бюрократична етика

Друга цінність канону — віра в інститут. Ці філософи не вороги системи; вони її терапевти. Їхні ідеї можна вбудувати в програми, звіти, політичні доктрини.

Габермас проектує процедуру консенсусу, Сінгер пропонує моральні формули для НДО, Співак і Харавей створюють освітні рамки для «етичного включення», Слотердаjk — метафори для архітектури безпеки. Філософія, переставши бути трансцендентною, стала інфраструктурною: вона обслуговує управління, забезпечуючи його моральним словником. Згадаю Браун ще раз: неоліберальний розум не знищує критику — він її аутсорсить. У цих умовах філософія стає внутрішнім аудитором системи.

Якщо взяти мої три геокультурні перспективи, то ситуація виглядає приреченою. З німецького боку це виглядає як перетворення розсудку на протокол: раціональність як форма комплаєнсу. У східноєвропейській перспективі — як благородна форма недомовленості: Захід віддає перевагу обговоренню «цінностей», аби не йшлося про його панування. В очах вашингтонця ці підходи виглядають, мабуть, витончено, але фатально: критика, після проходження сертифікації, втрачає здатність рухати історію. Коли думка отримує посвідчення, вона втрачає небезпеку — а з нею й силу.

Включеність як нова легітимність

Третя цінність — етика включення. Для Заходу, що переживає постколоніальне похмілля, інклюзія стала універсальним методом відпущення гріхів.

Присутність Співак, Харавей і Сіксу в десятці закріплює цей моральний рефлекс. Їхній фемінізм і деколоніальна чутливість легалізують систему, перетворюючи провину на метод. Але, як нагадав би Мбембе, таке включення здебільшого репрезентативне, а не структурне.¹ Воно примножує голоси, не міняючи мікрофон і його власника. Різноманітність на подіумі не означає справедливості за лаштунками.

Раціоналізоване співчуття

Четверта цінність канону — дисциплінована емпатія. Сінгер і Ту Веймін символізують цей напрям: перший вимірює добро математикою, другий виховує його за допомогою ритуалу. В обох випадках почуття запаковані в метод.

Заходу це лестить. Тут можна бути добрим, не втрачаючи самовладання. Як довела Ева Іллуз, сучасна чутливість Заходу приватизована й

---

¹ Йдеться про його рефрен у розділах збірки, оприлюдненої як: Mbembe, A. (2020). *Out of the dark night: Essays on decolonization*. Columbia University Press.

стандартизована: співчуття стало сервісом.¹ У результаті емоції обслуговують порядок, а не кидають йому виклик. Коли серце працює за розкладом, воно перестає битися непередбачувано.

Антиредукціоністський гуманізм

П'ята цінність десятки — захист людської індивідуальності. Від Нагеля до Ключе — усі вони охороняють автономію суб'єктивності. На тлі буму ШІ й нейроекономіки цей гуманізм звучить особливо затишно й заспокійливо.

Уже в 2010 році Джейн Беннет зауважила, що сучасний гуманізм виживає, перекладаючи «агентність» на матерію, але й це лише спосіб зберегти смисл.² Тепер це ще помітніше в парадоксі того, що, оспівуючи людяність, думка Заходу дедалі більше залежить від машин. Філософія стає символічним брандмауером: вона охороняє душу, поки код переписує реальність. Гуманізм як останній бастион — благородна позиція, але чи не занадто оборонна?

Моральна архітектура виживання

Усі п'ять цінностей — ремонт, інституціоналізм, інклюзія, раціональне співчуття й гуманізм — складаються в моральну інфраструктуру думки сучасного Заходу. Вони визначають, що можна мислити, публікувати й фінансувати без скандалу.

Навіть у моїй розірваній перспективі це виглядає суперечливо. Для киянина ця інфраструктура виглядає одночасно як досягнення й симптом: так, Захід навчився бути пристойним, але забув, як воно бути сміливим. З точки зору німецького професора, я йду за Слотердайком: західна цивілізація зберігає «вертикальну напругу», але без трансценденції — це лише дрейф за течією.³ А з вашингтонського офісу все це бачиться як майстерно зверстаний піар розуму: красиво, ввічливо, майже без пульсу й добре продається.

Отже, філософський канон 2025 року говорить про Захід, що вижив, але перестав мріяти. Його філософія стала культурою: благородною, виразною, нешкідливою. І все ж саме в цій благородності — попередження про долю господаря, який підзабув гегелівську «Феноменологію Духу». Мудрість без ризику — це лише елегантна втома.

Що Захід забуває: сліпі зони канону

З першого погляду канон *Philosophie Magazine* здається гуманістичним тріумфом: він складається з філософів турботи, діалогу, емпатії й усвідомленості. Проте під цим сяйвом людяності лежить густа тінь. Канон

---

¹ Illouz, E. (2021). *The end of love: A sociology of negative relations*. Polity Press.

² Bennett, J. (2010). *Vibrant matter: A political ecology of things*. Duke University Press.

³ Про це див.: Sloterdijk, P. (2013). *You must change your life: On anthropotechnics* (W. Hobson, Trans.). Polity Press.

говорить про те, що Захід хоче пам'ятати, — і тим самим видає, чого він боїться й про що посилено забуває. Ці фігури замовчування красномовніші за будь-які цитати. За раціональністю й милосердям сховані, як мені здається, кілька тривожних лакун: економічна, політична, технологічна й метафізична. Все, що може зруйнувати терапевтичну рівновагу, акуратно вирізано скальпелем культури. Хірургія замовчування — найвитонченіша з медичних мистецтв.

Забута політекономія

У каноні немає капіталу — ні в сенсі Маркса, ні в сенсі власності. Лексика класів, праці, експлуатації замінено словами «вразливість», «стійкість», «включення». Етична чутливість витіснила аналіз структур. Габермас, Слотердайк, Харавей говорять про солідарність, співучасть, «ко-іmunітет», — але не про додаткову вартість і товарний фетишизм. Це і є те, що Ненсі Фрейзер називала *канібальським капіталізмом*: системою, що пожирає свої ж моральні органи.¹ Коли експлуатацію називають «ризиком», філософія перетворює економіку на метафору болю. Виходить терапія капіталу — сповідь без покаєння.

Моя київська ідентичність тут повстає: відмова говорити про матеріальне звучить майже містично. На Сході Європи, де війна повертає політиці фізичну плоть, відбираючи її в економіки, абстракція здається розкішшю. Та й для німецького читача це підтверджує адорнівську здогадку: критика, що втратила інтерес до виробництва, стає культурою. Коли філософія забуває про гроші, гроші не забувають про філософію — вони просто купують її мовчання.²

Відсутність держави і витіснення насильства

Наступна зона амнезії стосується держави: воно зникло як категорія філософської думки. Габермас замінив суверенітет дискурсом; Слотердайк — архітектурою; Співак і Харавей — горизонтальними мережами; ніхто не говорить про примус і панування.

Після століть імперій і війн Захід соромиться власної сили. Він уявляє політику як сервіс, а не як рішення про життя й смерть. Але, як нагадують нам огидні та нерейтингові Шмітт і Агамбен, суверенітет не зникає, якщо його не називати: він лише міняє форму, а потреба в ньому тільки зростає.³ Держава, виведена за дужки філософії, не зникає — вона лише стає невидимою, а отже, некритикованою й тотальною.

---

¹ Fraser, 2022, цит.

² Adorno, 1966, цит.

³ Див.: Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.). University of Chicago Press; Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.

Технологія як метафора

Третя фігура замовчувального забуття — технологія. Харавей ще в 1985 році вигадала «кіборга» — але Захід відтоді навчився користуватися роботом, не читаючи маніфестів. Цифровий капіталізм не цитує філософів; він наймає інженерів. Втім, центральні постаті цифрового капіталу стали поп-філософами.

Тим часом філософія естетизує техніку. Ключе й Нагель захищають уяву й свідомість, але не аналізують інфраструктуру, яка визначає, що ми бачимо й знаємо. Немає ні аналізу алгоритмів, ні політики даних, ні матеріальності коду.¹

З німецької кафедри мені здається, що це — інтелектуальний фетишизм: говорити про машини метафорично, аби не торкатися реальних. З київського бомбосховища все це видається нерозумінням масштабу загрози, де дрон важливіший за метафору. З вашингтонського офісу — це витончена втеча в стиль: ніби красива проза здатна вимкнути сервер або знешкодити міну. Поезія безсила проти коду — але визнати це означало б визнати межі філософії.

Прихована метафізика Півдня

На поверхні канон виглядає інклюзивним, але його інклюзія — курована. Ту Веймін зручний, бо його конфуціанство можна перекласти ліберальною мовою; Співак — бо її деколоніальність говорить мовою Дерріда. Відсутні інші голоси: африканська онтологія *ubuntu*,² ісламська космологія,³ латиноамериканська філософія визволення,⁴ критична думка зі Східної Європи.⁵ Вони не вписуються, бо не хочуть бути західною «різноманітністю» — вони занадто претендують на істину і рідко публікуються західними мовами.

Геронтократія мудрості

Ще один фактор. Якщо німецький ідеалізм був народжений майже тінейджерями (гаразд, філософами на третьому десятку життя), то всі десять наших чемпіонів народилися до 1945 року. Їхній спільний досвід — війна, холод, відновлення. Їхня чеснота — зрілість. Захід довіряє віку: молодь може протестувати, але філософствувати мають старі. Втім, західна геронтократія ще помітніша в політиці.

---

¹ Див.: Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity Press; Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

² Убунту – це південноафриканська філософська концепція, яка підкреслює універсальний взаємозв'язок людства та ідею про те, що людина є людиною через інших людей. Ця філософія означає, що наша ідентичність і повноцінне існування розкриваються тільки через відносини з іншими, проявляючи такі якості, як гуманність, доброзичливість, взаємодопомога і гармонія всередині спільноти. Більше див. в: Wiredu, K. (1998). *Cultural universals and particulars: An African perspective*. Indiana University Press.

³ Nasr, S. H. (1992). *The need for a sacred science*. State University of New York Press.

⁴ Dussel, E. (2013). *Ethics of liberation in the age of globalization and exclusion*. Duke University Press.

⁵ Наприклад, оригінальні концепції Андрія Баумейстера, Міхаїла Немцева або Сергія Дацюка — назву лише декількох із набагато більшої кількості.

У цьому є гідність — і стагнація. Молоді рухи — еко-соціалісти й еко-консерватори, дигітальні комунари з темними просвітниками, воук-активісти й квір-критики — в канон не потрапляють. Любов до мудрості перетворюється на консервативну форму виживання, нудний секс суто для продовження роду. Мудрість — це чудово, але чи не занадто дорого платити за неї молодістю думки?

Віддалена теологія

Західна філософія давно пишається своєю секулярністю. Навіть коли в каноні з'являється духовність, вона метафорична. Ту Веймин — релігійний без Бога; Харавей — міфологічна без метафізики. Сучасна думка явно шукає тепло без вогню.

Відмова від теології зрозуміла — після Освенціма жива віра стала підозрілою. Але без релігійного співрозмовника філософія втрачає висоту. Як зауважив колись Тейлор, секулярність — не відсутність Бога, а множинність його масок.¹ Коли філософія соромиться трансценденції, вона збіднює навіть гуманізм, втім, урізноманітнюючи колекцію масок в офісах професорів.

Відсутність інституційної уяви

І, нарешті, канон не пропонує нових форм організації соціального життя. Він міркує про «деліберацію» й «участь», але не проектує інституцій для настільки швидко й радикально змінних суспільств як Заходу, так і решти людства. Габермас модернізує дискусію, а не Бундестаг; Слотердаjk наповнює піну, а не бюджет. Захід говорить про демократію, не оновлюючи її архітектури.

Латур наполягав на тому, що інститути — це мережі, які треба збирати заново постійно.² Але канон 2025 року віддає перевагу обговоренню моралі, а не інженерним кресленням нових світів. Так філософія перетворює своє лагодження на косметичне: красиві шпалери на грибкових стінах.

Що говорять тіні

Ці лакуни утворюють рельєф західної свідомості. Західна думка, принаймні у версії редакції *Philosophie Magazine*, захищає себе від розпачу, викреслюючи все, що здатне зруйнувати рівновагу. Клас, влада, трансценденція, молодість, Південь — усі вони перетворені на культурний фон. Результат — старіюча цивілізація, що куражиться совістю. Згадала баба як дівкою грішила...

Зі Східної Європи цей канон виглядає як притулок без даху: вражає, але тече й не захищає від дронів. З Берліна — як музей розуму: виставлене світло, ідеальна температура, і жодного гамору вулиці. З Вашингтона — як бестселер

---

¹ Taylor, C. (2007). *A secular age*. Belknap Press of Harvard University Press.

² Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.

чесноти: красиво, щиро, безпечно. Захід все ще прагне смислу — але тільки такого, що не пече язик і не тхне. Мудрість, приручена до салонної бесіди, — це вже не мудрість, а її музейний експонат.

Інтелектуальна ситуація Заходу

Уважно читаючи канон від *Philosophie Magazine*, можна побачити не просто смаки нашого часу нашої цивілізації, а ритм її мислення — спосіб виробляти сенс у стані хронічної кризи. Ці десять імен — не стільки філософи, скільки органи одного й того самого організму — західного розуму в режимі виживання. Їхня спільна місія — підтримувати метаболізм сенсу: не давати цивілізації вмерти від власного скепсису й не дати їй помолодшати від відкритості до змішувань. Щоб зрозуміти цей тип мислення, треба простежити його чотири переходи: від Просвітництва до імунології, від утопії до ремонту, від критики до оповіді та від системи до мережі.

У XVIII столітті розум уявлявся світлом, що розсіює темряву. У XXI-му він перетворився на антисептик. Західна філософія більше не обіцяє визволення людства через істину — вона обіцяє запобігти інфекції хаосу. Її лексика медична: стійкість, захист, антитіла, регенерація.¹ Істина тепер дорівнює здоров'ю, свобода — стійкості, розум — терапії. Європа лікує себе мікродозами критики, аби не вмерти від сумніву. Просвітництво перетворилося на імунологію — і це, можливо, найчесніша діагностика нашої епохи.

Другий перехід — емоційний. Великі утопії емансипації вичерпалися. На їхньому місці — етика підтримання. Сучасний філософ нагадує доглядача старої будівлі, який лагодить проводку й перевіряє дах, не покидаючи руїн. Габермас проектує нові процедури, Харавей доглядає за «множинними родичами», Ту Веймин виховує внутрішню гармонію, Сінгер вимірює співчуття. Ніхто не буде новий світ — усі вчать жити в старому без істерики. Утопія замінена на техобслуговування — менш запаморочливо, але надійніше.

Третє перетворення — зміна форми. Фігура філософа-законодавця поступилася філософу-оповідачу. Жанри помінялися: замість трактату — есе, подкаст, відеолекція. Ключе пише теорію як монтаж історій, Харавей — як казку. Сучасна думка оповідає, бо цифрова культура винагороджує сюжет, а не систему. Філософія стала формою сторителінгу: вона перетворює протиріччя на сюжети, аби читачеві було легше пережити нерозв'язане.² Коли істина стає наративом, вона втрачає авторитет, але здобуває аудиторію.

Нарешті, філософія стала мережевою. Системи — марксизм, феноменологія, структуралізм — розпалися на вузли, з'єднані потоками даних і

¹ Про це писали вже й Еспозіто, і Слотердайк: Esposito, 2011, цит.; Sloterdijk, 2013, цит.

² Це помітив уже Рансьєр в 2004: Rancière, J. (2004). *The politics of aesthetics* (G. Rockhill, Trans.). Continuum.

грантів. Авторитет тепер вимірюється не глибиною, а зв'язаністю. Канон 2025 року — дзеркальне відображення цієї мережевої логіки: кожна постать — хаб для своєї аудиторії — академічної, активістської, художньої. Разом вони утворюють інфраструктуру м'якої сили.

Якщо нанести все це на карту, вийде чотири координати сучасної думки:

Етична щільність замість теоретичної глибини — мораль важливіша за систему.

Інституційний комфорт замість екзистенційного ризику — філософія живе всередині університетів, а не на барикадах.

Глобальна помітність замість локальної участі — включення згори, а не знизу.

Ремонт замість уяви — збереження форми при втраті імпульсу.

Так проявляється культура, що говорить блискуче, але боїться дихати глибше й частіше. Вона перетворила критику на самообслуговування, а плюралізм — на маркетингову стратегію.

І все ж, попри втому, в цьому є гідність. Здатність зберігати моральну єдність — рідкісна навичка епохи пізньомодерного декадансу. Думка Заходу втратила смак до революції, але не розучилася тримати совість у тонусі. Її слабкість — нездатність вийти за межі — водночас і її сила: відмова здатися варварству.

І тому філософія в 2025 році — це вже не проект порятунку, а мистецтво перев'язки: вона лікує рани, посилює імунітет, але не питає, звідки кров і в чому причина різанини. Питання тільки в тому, чи зможе таке лагодження й ця перев'язка тримати цивілізацію здоровою чи лише продовжить її виснаження. Мудрість знає, що не всі рани можна вилікувати — але гордість не дозволяє це визнати.

Висновки. Філософія як моральна імунологія

Напозір, рейтинг *Philosophie Magazine* здається тріумфом різноманітності: десять живих філософів — чоловіки й жінки, Південь і Захід, аналіз і континент, — усі на одному подіумі думки. Але за цим мозаїчним фасадом ховається дивовижна єдність функції. Ці десять мислителів разом утворюють імунну систему західного розуму. Їхня мета — не перетворення, а стабілізація. Вони не революціонери, а терапевти й ремонтники.

Канон діє як аптека: він зберігає просвітлену спадщину, але в біополітичному форматі XXI століття. Захід більше не претендує бути носієм універсальної істини; він радше пацієнт, що вчиться керувати хронічними хворобами — нерівністю, втомою, втратою віри. Філософія стала медициною совісті.

Кожен з учасників цього «топу» виконує свою терапевтичну функцію. Габермас прописує курс діалогу від цинізму. Слотердаjk проектує архітектуру колективного імунітету. Співак, Харавей і Сіксу створюють антитіла відмінності. Сінгер впроваджує моральні алгоритми. Нагель захищає свідомість як форму життя. Ту Веймин пропонує дисципліну самовиховання. Жижек вводить заперечення як щеплення від догми. Ключе повертає уяву, аби пацієнт не втратив снів. Разом вони втілюють те, що Роберто Еспозіто називав *імунітарною парадигмою*: захист життя через керований вплив небезпеки.¹ Філософія вбирає дози критики, аби не захворіти на радикальність. Гомеопатія революції — ось що пропонує цей канон.

Але виживання не безкоштовне. Перетворивши критику на терапію, Захід ризикує новим видом нарцисизму: він більше лікує себе, ніж думає. Його імунна система захищає ідентичність ціною уяви. Лякаючись вірусу утопії, він стерилізує думку. Так збувається попередження Адорно: коли Просвітництво стає самообороною, воно перетворюється на міф.² Пропалі теми — економіка, влада, трансценденція, техніка — не випадковість, а симптоми. Цивілізація зберігає розум, але уникає тих сфер, де розум міг би захворіти на істину.

І все ж цей канон не можна просто висміяти. Його пристойність і стриманість — не слабкість, а інстинкт виживання. Питання лише в тому, чи зможе Захід знову перетворити етику на уяву. Потрібна не відміна ремонту, а новий його вид — *репаративне Просвітництво 2.0*. Таке Просвітництво вмiло б поєднувати моральну обережність з політичною сміливістю. Воно повернуло б економіці місце в етиці, а владі — у політичній філософії. Воно б нарешті почуло не лише свій Південь і Схід, а й визнало їх співавторами, а не підопічними. Воно б говорило про техніку не в поетичних образах, а в кодах. І, можливо, знову ризикнуло б заговорити про Бога й Богів — не про догму, а про Найвище. Це не відміна імунології, а її зрілість: здатність не ховатися від інфекції, а вчитися жити з нею.

Отже, філософський канон 2025 року — і дзеркало, і застереження. Він показує, що Захід, попри втому, все ще вірить у розум як спільну мову. Його філософи — хранителі діалогу в епоху верещання і зойків. Але той самий канон нагадує: турбота без зухвалості перетворюється на самозаспокоєння. Цивілізація не може вічно ремонтувати себе — одного разу доведеться будувати далі, а можливо й будувати заново.

І, нарешті, формула для пам'яті: те, що думка Заходу цінує і що забуває у своєму каноні, говорить про неї більше, ніж будь-які дослідження. Це культура, що чіпляється за розум, як за шльопку, нескінченно її латаючи, але боячись підняти вітрило. Завдання філософії — не ремонт, а вихід у відкрите море. Тому

---

¹ Esposito, 2011, цит.

² Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (1947). *Dialectic of enlightenment*. Querido.

що думка створена не для того, аби охороняти осягнуте, а щоб знову і знову зустрічатися обличчям до обличчя з постійно змінним світом.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Adorno, T. W. (1966). *Negative dialectics*. Suhrkamp.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (1947). *Dialectic of enlightenment*. Querido.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage.
- Bell, D. A. (2008). *China's new Confucianism: Politics and everyday life in a changing society*. Princeton University Press.
- Bennett, J. (2010). *Vibrant matter: A political ecology of things*. Duke University Press.
- Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus* (P. Collier, Trans.). Stanford University Press.
- Brown, W. (2019). *In the ruins of neoliberalism: The rise of antidemocratic politics in the West*. Columbia University Press.
- Chalmers, D. J. (1996). *The conscious mind: In search of a fundamental theory*. Oxford University Press.
- Cixous, H. (1976). Le rire de la Méduse. *L'Arc*, 61, 39–54.
- Collins, R. (2020). *The sociology of philosophies: A global theory of intellectual change*. Belknap Press.
- Dussel, E. (2013). *Ethics of liberation in the age of globalization and exclusion*. Duke University Press.
- Esposito, R. (2011). *Immunitas: The protection and negation of life* (Z. Hanafi, Trans.). Polity Press.
- Fraser, N. (2022). *Cannibal capitalism: How our system is devouring democracy, care, and the planet—and what we can do about it*. Verso.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action* (Vols. 1–2). Beacon Press.
- Habermas, J. (2022). *A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics*. Polity Press.
- Haraway, D. J. (1985). A cyborg manifesto: Science, technology, and socialist feminism in the late twentieth century. *Socialist Review*, 80(2), 65–108.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Harvey, D. (2019). *The anti-capitalist chronicles*. Pluto Press.
- Illouz, E. (2021). *The end of love: A sociology of negative relations*. Polity Press.
- Joseph, J. (2013). Resilience as biopolitics: Networks, hierarchy and strategy. *Resilience*, 1(1), 38–52. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765741>
- Kluge, A. (2017). *Das Buch der Kommentare*. Suhrkamp.
- Koselleck, R. (2004). *Futures past: On the semantics of historical time* (K. Tribe, Trans.). Columbia University Press.

- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Mbembe, A. (2020). *Out of the dark night: Essays on decolonization*. Columbia University Press.
- Nagel, T. (2012). *Mind and cosmos: Why the materialist neo-Darwinian conception of nature is almost certainly false*. Oxford University Press.
- Nasr, S. H. (1992). *The need for a sacred science*. State University of New York Press.
- Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Harvard University Press.
- Philosophie Magazine*. (2025, Autumn). *Die Jahrhundert-Philosophen [Sonderausgabe Nr. 34]*. Paris: Nomen Verlag.
- Rancière, J. (2004). *The politics of aesthetics* (G. Rockhill, Trans.). Continuum.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.). University of Chicago Press. (Original work published 1922)
- Singer, P. (1975). *Animal liberation: A new ethics for our treatment of animals*. Random House.
- Singer, P. (2011). *Practical ethics* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Sloterdijk, P. (1998–2004). *Sphären I - III. Bd. I.: Mikrosphärologie: Blasen. Bd. II: Makrosphärologie: Globen. Bd. III: Plurale Sphärologie: Schäume*. Suhrkamp.
- Sloterdijk, P. (2013). *You must change your life: On anthropotechnics* (W. Hobson, Trans.). Polity Press.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.
- Spivak, G. C. (2012). *An aesthetic education in the era of globalization*. Harvard University Press.
- Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Polity Press.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Tu, W. (2010). *Centrality and commonality: An essay on Confucian religiousness* (2nd ed.). State University of New York Press.
- Wiredu, K. (1998). *Cultural universals and particulars: An African perspective*. Indiana University Press.
- Žižek, S. (2009). *The parallax view*. MIT Press.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.